

"חוק הגיוס" והשלכותיו - מורה נבוכים

עידית שפרן גיטלמן | 6 בספטמבר, 2023

לאחר שעבר בכנסת תיקון לחוק יסוד: השפיטה לביטול עילת הסבירות, הגישו חברי הכנסת של סיעת 'יהדות התורה' את הצעת חוק יסוד: לימוד תורה. לפיו, לימוד תורה יוכר כערך יסודי ולפיכך יושוו זכויותיהם של לומדי התורה לאלה של המשרתים את מדינת ישראל והעם היהודי שירות משמעותי. עיקר מטרתו של החוק המוצע - "חוק הגיוס" - היא לאפשר את תיקון חוק שירות ביטחון כך שיינתן פטור גורף משירות בצה"ל לתלמידי ישיבות. במאמר זה ימופו ויבחנו הסכנות הגלומות בהעברתן של יוזמות חוק הקשורות בגיוס, בפרט הכרסום הצפוי בגינן בכשירות צה"ל ויכולותיו, וכן השלכותיהן למעמדו של צבא העם ולאתוס השירות הצבאי.

לאחר שעבר בכנסת תיקון לחוק יסוד: השפיטה לביטול עילת הסבירות, הגישו חברי הכנסת של סיעת 'יהדות התורה' את הצעת חוק יסוד: לימוד תורה. על פי ההסבר לחוק, לימוד התורה יוכר כערך יסודי במורשת העם היהודי, ולפיכך, זכויותיהם של לומדי התורה יושוו לזכויותיהם של מי ששירתו את מדינת ישראל והעם היהודי שירות משמעותי. לצד משמעותו הדקלרטיבית של החוק, עיקר מטרתו היא לאפשר את תיקון חוק שירות ביטחון באופן שיסדיר בחקיקה את הפטור הגורף משירות בצה"ל הניתן לאברכים הלומדים בישיבות, לפי החוק המוצע - "חוק הגיוס" - גיל הפטור ירד (כנראה ל-22), והמכסות לגיוס תלמידי ישיבות תקבענה על ידי הממשלה ולא על ידי הכנסת. החוק לא יכיל סנקציות או יעדים ולמעשה גיוס לצה"ל של חרדים יהיה במתכונת התנדבות, בלי חיוב בשירות אזרחי או לאומי.

במאמר זה ימופו הצעות החוק שעל סדר היום בהקשרי הגיוס, ייבחנו משמעויותיהן בפועל - על הסכנות הגלומות בהן ובכלל זאת הכרסום הצפוי בגינן בכשירות צה"ל ויכולותיו המבצעיות, כמו גם במעמדם של צבא העם ואתוס השירות.

ההסדרים שעל הפרק:

בהצעת חוק: לימוד התורה שולבו ארבע יוזמות חקיקה:

1. תיקון לחוק שירות ביטחון ("חוק הגיוס")

2. חוק יסוד: לימוד תורה

3. חוק יוקרת השירות

4. מתווה הגיוס הדיפרנציאלי של צה"ל

הסאגה הפוליטית סביב סוגיית גיוס החרדים לצה"ל נמשכת כבר למעלה משני עשורים. ממשלות נפלו על ההסדרה החוקית של הפטור משירות עבור תלמידי הישיבות, והתקבעה תפיסה ציבורית שלפיה הפתרון הערכי נעדר היתכנות פוליטית, שכן ראשי המפלגות החרדיות לעולם לא יקבלו חוק המחיל חובת גיוס על נערים חרדים, באותו אופן שהוא מחיל את חובת הגיוס על כל נער ונערה בישראל. והמציאות החברתית-פוליטית אינה מאפשרת פתרון הראוי מבחינה ערכית.

לצד שאלות לגבי הצדק שבפטור לתלמידי ישיבות, היבט מרכזי של הסוגיה הוא משפטי - היקף סמכותו של בג"ץ להתערב בחקיקה. בשנת 1988 (לאחר שארבע עתירות קודמות בעניינם נדחו על הסף), קבע בית המשפט בפסק הדין רסלר נגד שר הביטחון כי סוגיית גיוס החרדים היא שפיטה. עשור לאחר מכן, בפרשת רובינשטיין נגד שר הביטחון, הושארה פתוחה על ידי השופט חשין וכצריכה עיון השאלה האם חוק ואף חוק יסוד יכולים לפטור תלמידי ישיבות משירות בצה"ל, לצד הבהרה שגם כוחה של הכנסת מוגבל בהקשר זה. מאז מתקיים ויכוח ציבורי ואקדמי עירני לגבי השאלה האם ראוי שבית המשפט יפסול הסכמות שהוסדרו בחקיקה בכנסת בעניין זה, שיסודו ערכי. כך או כך, נקודת המוצא היום היא שהתיקון לחוק יצטרך לעבור דרך בג"ץ, שידון בעתירות שוודאי יוגשו נגדו.

משום כך דרשו הסיעות החרדיות לקדם את החוק לביטול פסקת התגברות, שתוודא שבית המשפט לא יוכל לפסול את החוק. ערוץ אפשרי אחר להגנה על החוק עלה בשיחות סביב מתווה הנשיא – הניסיון להגיע להסכמות לגבי סעיפי "הרפורמה המשפטית" - שם נדונה פסקה המחסנת את הסדרי השירות לחרדים (ואוכלוסיות אחרות) מפני ביקורת שיפוטית. משהוחלט לא לקדם את חקיקת פסקת ההתגברות, ולאור כישלון ההידברות שנועדה לקדם חקיקה בהסכמה, חוק יסוד: לימוד תורה נותר המענה הסביר העיקרי שבידי הסיעות החרדיות.

יוזכר כי על אף שרבים מחברי הממשלה הצהירו על אודות הסתייגותם מחוק יסוד: לימוד תורה, קידומו של החוק מעוגן בהסכמים הקואליציוניים שעליהם חתם ראש הממשלה, בנימין נתניהו, בזו הלשון: סעיף 90: "לאור החשיבות שהעם היהודי העניק ומעניק ללימוד תורה לאורך הדורות, תושלם חקיקת חוק יסוד: לימוד תורה הקובע שלימוד תורה הוא ערך יסוד במורשת העם היהודי, וזאת עד להעברת תקציב לשנת 2023. מוסכם שיש להמשיך במורשת זו במדינת ישראל." בד בבד, עד העברת התקציב לשנת 2023, יושלם תיקון לחוק שירות ביטחון להסדרת מעמדם של תלמידי הישיבות בהסכמת כל סיעות הקואליציה. עוד נכתב ב'פרק דת ומדינה' בהסכם, כי העניין "הנוגע בנפשה" של סיעת התורה, היה אמור להיות מוסדר כתנאי, קודם הקמת הממשלה, אך הוסכם עליה לדחות אותו ובלבד שהחקיקה תוסדר על להעברת התקציב. על אף ההבהרה שלפיה מדובר בעניין עקרוני המצוי בליבת הסיעה, ברור לכל (ואף

הובהר בשידור על ידי היועץ המשפטי של הסיעה), כי תפקידו של חוק זה הוא לספק מטריה משפטית לחוק הגיוס ולוודא שכשיובא בפני בג"ץ, יקבל את אישורו.

חוק הגיוס: תכלית השוויון והתכלית התעסוקתית

באופן מסורתי, הדיון סביב חוק הגיוס נערך סביב שתי תכליות עיקריות: השוויון והתעסוקה. תכלית אחת היא צמצום אי-השוויון בין המשרתים לבין אלה שאינם משרתים, ואילו התכלית השנייה נועדה לקדם את שילובם של תלמידי הישיבות בשוק העבודה וכך להגדיל את תרומתם למשק. פסילת בג"ץ את נוסחי החוק הקודמים טענה לרוב כי הוא אינו עומד בדרישת השוויון שכן בחסותו מתקיימת אפליה פסולה בהחלת גיוס חובה. במה שונה החוק המוצע מנוסחים קודמים לו?

אף שגם נוסחים קודמים לחוק, שקודמו על ידי ממשלות קודמות, לא נתנו מענה הולם לתכלית השוויון בשירות, הנוסח המוצע שונה מהם מהותית במספר מובנים חשובים.

1. היעדר יעדים – בניגוד לנוסחים קודמים, שבבסיסם הייתה כוונה לקדם שילוב גדל של הציבור החרדי בצה"ל באמצעות קביעת יעדים, הנוסח שנמצא כעת על הפרק אינו מגדיר יעדים לגיוס ואינו חותר להגדלה הדרגתית של שירות תלמידי ישיבות בצה"ל או בשירות מכל סוג שהוא.

2. היעדר סנקציות – ממילא לא מפורטות בחוק סנקציות שיופעלו אם לא ימומשו יעדי הגיוס. למעשה, החוק משאיר את שאלת הגיוס לבחירתם החופשית של תלמידי הישיבות.

3. מכסות הנקבעות על ידי הממשלה – שלא כמו נוסחי החוק הקודמים, שבהם שיעור מכסות חייבי הגיוס מבין תלמידי הישיבות נקבע על ידי הכנסת, על פי הצעת החוק הנוכחית את המכסות תקבע הממשלה. לכן צפויה קביעת מכסות נמוכה אף יותר מזו הקבועה גם כן, ובמיוחד נמוכה מזו האפשרית אם מוגדרים יעדים ונקודת המוצא היא שאיפה לשילוב מתרחב וגדל.

4. הגדלת קצבאות אברכים ותמיכה במוסדות חינוך ללא לימודי ליבה – לצד קידום חוק הגיוס וחוק יסוד: לימוד תורה, על פי המוסכם בהסכמים הקואליציוניים התחייבה הממשלה להגדיל משמעותית (כמעט הכפלה) את המלגות לאברכים מטעם המדינה, זאת לצד הגדלה ניכרת של התקציב לרשתות החינוך החרדיות הפרטיות והחצי-פרטיות (עלות של כשני מליארד ש"ח).

ומה לגבי חוק יוקרת השירות?

חוק יוקרת השירות נועד לספק תגמולים מיוחדים למשרתים בצבא. כמדוע, בחוק יוסדרו הטבות לכלל המשרתים ובעיקר ללוחמים, וכן יוענקו לפיו הטבות ניכרות למשרתי המילואים. מקדמי חוק הגיוס חפצים בכריכת ההסדרים כולם, כך שיתאפשר מצג של פגיעה פחותה בשוויון, שכן על חוסר השוויון המגולם בחוק הגיוס יפצה חוק יוקרת השירות, שיתגמל חיילים ובמיוחד את הלוחמים ביניהם. לצד חשיבותו הברורה של החוק, יש לנקוט זהירות מאימוץ הנרטיב שחפצה בו הממשלה: משוואה המעמידה את נטילת החירויות הכרוכות בשירות צבאי, ובוודאי כזה הכולל סיכון חיים, אל מול תגמול כספי, לוקה בבעיות ערכיות מובנית. היא פוגעת קשות באתוס השירות ומשקפת זילות קיצונית בעקרון השוויון.

ואשר למתווה הגיוס?

לפי מתווה הגיוס החדש, מודל הגיוס יהיה דיפרנציאלי. חיילים המשרתים בתפקידים הנחשבים נחוצים פחות ישרתו 24 חודשים, בעוד המשרתים בתפקידים הכרוכים בהכשרות ייחודיות ישרתו 32 חודשים ויקבלו תגמול נוסף החל מחודש השירות ה-25 שלהם. כלומר: עקרון המתווה הוא קיצור שירות עקרוני לכולם, ואחר כך דיפרנציאליות הן במשך השירות והן בתגמול עבורו. מדובר במתווה שהוצג על ידי הצבא ונתמך על ידו.

השלכות:

- **מודל צבא העם** - חוק הגיוס המוצע, בין שהוא מלווה חוק יסוד: לימוד תורה, ובין שהוא מחוסן באופן כלשהו מביקורת שיפוטית, הוא בבחינת המסמר האחרון בארון הקבורה של מודל צבא העם. לא זו בלבד שיוזמות החקיקה שעל הפרק מכשירות אפליה בוטה הקיימת ממילא, אלא שבחקיקתם מצהירה המדינה כי אין היא רואה עוד בשירות בצה"ל ערך עליון. השוואת זכויותיהם של לומדי התורה למי ששירת "שירות משמעותי" בצה"ל, היא הפניית עורף למשרתים והתעלמות מקוממת מרכיב סיכון החיים הכרוך בשירות. כך ייסתם הגולל על אפשרות שימור אתוס המחייב את מודל שירות חובה. שילובם של שני חוקים אלה - חוסר שוויון מוצהר, לצד זילות בערך השירות בצה"ל, מזמין התקוממות מצד הציבור המשרת. סימנים לכך ניתן לזהות כבר כיום, למשל תנועת "אמהות בחזית", הגשת עתירה בעניין, והבאת הדרישה לשוויון בשירות למרכז המחאה הציבורית נגד "הרפורמה המשפטית". במצב זה, הסכנה להמשך קיום שירות החובה ממשי. גם אם יהיה מדובר בכרסום הדרגתי ונצבר, הוא עשוי להסב נזק בלתי הפיך, בבחינת בכיה לדורות.
- **שוויון בשירות** - אף שאיש אינו מחזיק היום בחזון של נשיאה שוויונית בנטל השירות והתקבעה תפיסה שלפיה אין דרך לגייס חרדים, וכן המשוואה היא כי מה שראוי ערכית אינו ישים פוליטית ומה שישים פוליטית אינו ראוי ערכית, הרי שחוק הגיוס החדש מהווה שינוי קטיגורי של נקודת המוצא הנורמטיבית לגבי שירות בצה"ל. בהיעדר יעדים

וסנקציות, כאשר קביעת המכסות נתונה בידי הממשלה, המשמעות היא ויתור כולל וגורף על השתתפות הציבור החרדי בנטל השירות ועיגון אפליה רשמית בחוק.

• **התכלית התעסוקתית -** השוואת זכויותיהם של לומדי התורה, לצד הכפלת תקציבי התמיכה באברכים ובמוסדות הלימוד שאינם כוללים לימודי ליבה מאתגרות מאוד את ההנחה המסורתית, שלפיה הורדת גיל הפטור תקדם את השתלבות המגזר החרדי בשוק העבודה. במצב כזה, לא יהיה לבחורי הישיבות של תמריץ לוותר על סל ההטבות המוצע להם, הם לא ירכשו מיומנויות בסיסיות, נדרשות לשילוב משמעותי בשוק העבודה, והתכלית התעסוקתית תיוותר כמס שפתיים ולמראית עין בלבד.

לסיכום, התפיסה המנחה את שילובן של הצעות החוק הקשורות בחוק יסוד: לימוד התורה היא שמול חוסר השוויון הבולט בחוק הגיוס, המדינה מביעה את הערכתה למשרתים, ובעיקר הלוחמים שבהם, ומתגמלת אותם בהתאם. כך, יש להניח, מקווה הממשלה להמתיק את המרירות ולהעביר את היוזמות כולן. ואולם, לצד הבעייתיות הערכית המובנית בהעמדת ערך השוויון ונטילת החירויות הכרוכות בשירות צבאי, בוודאי כזה הכולל סיכון חיים, אל מול תגמול כספי, ספק רב אם משוואה זו תזכה בהבנה ובקבלה במישור הציבורי.

עורכי הפרסום: ענת קורץ ואלדד שביט